

УДК 336.719

А. П. Дучинський

*Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара***ДОСТАТНІСТЬ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Досліджено сутність та охарактеризовано основні види банківського капіталу. Розглянуто поняття ресурсного потенціалу банків. Поставлено проблему необхідності встановлення ефективного рівня достатності капіталу для забезпечення інвестиційної діяльності економічних суб'єктів.

Ключові слова: банківський капітал, ресурсний потенціал банку, інвестиційна діяльність банку.

Исследована сущность и охарактеризованы основные виды банковского капитала. Рассмотрено понятие ресурсного потенциала банков. Поставлена проблема необходимости установления эффективного уровня достаточности капитала для обеспечения инвестиционной деятельности экономических субъектов.

Ключевые слова: банковский капитал, ресурсный потенциал банка, инвестиционная деятельность банка.

The main types of bank capital have been researched in the article. The resource potential of bank is defined. The problem of the need to establish an effective level of capital adequacy for investment activities of economic entities is posed.

Key words: bank capital, resource potential of bank, investment activity of bank.

Капітал банків відіграє важливу роль в активізації ділової активності в країні, фінансовому забезпеченні розвитку інвестиційної діяльності економічних суб'єктів. Це пояснюється тим, що банки виступають як учасниками, так і посередниками інвестування.

Сутність банківського капіталу аналізується працями М. Алексеєнка, Л. Васюренка, І. Федосика, В. Лаврушина, С. Мочерного, достатність його для забезпечення виконання основних функцій банку – В. Коваленко, Ж. Торяник та ін. Разом з тим, існують проблеми встановлення взаємозв'язку між капіталом банків та їх можливостями для забезпечення процесу інвестування економічних суб'єктів, що спонукало до вибору теми дослідження.

З метою захисту від ризиків капітал банку має бути достатнім для обслуговування його основних видів діяльності. Його величина визначає обсяги активних операцій, потребу в залученні коштів іззовні (на фінансових ринках), можливості для кредитування господарських суб'єктів, інвестування інноваційних проектів тощо. За влучним висловом В. Коваленко, Ж. Торяник, ресурсний потенціал має бути фінансово достатнім для забезпечення кредитних, інвестиційних та інших операцій [1]. Він являє собою:

- сукупність коштів, що знаходяться в розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення кредитних та інших активних операцій;
- сукупність власних, залучених і цільових фінансових коштів банку, які знаходяться в безпосередньому його розпорядженні і використовуються на його власний розсуд з метою проведення повномасштабної банківської діяльності;
- власні кошти і кошти, залучені банком у результаті здійснення інших пасивних і активно-пасивних операцій банків [1; 2].

М. Алексеєнко розглядає ресурси банку як його власний капітал, що використовується для отримання доходу: «Банківський капітал – це грошові кошти і виражена в грошовій формі частина матеріальних, нематеріальних і фінансових

активів, які знаходяться у розпорядженні банків і використовуються для здійснення операцій щодо розміщення коштів і здійснення послуг з метою отримання прибутку... банківський капітал виступає як частина банківських ресурсів, які залучені банками в обіг і використовуються ними з метою отримання прибутку» [3, с. 31].

О. Лаврушин дає наступне визначення: «Банківські ресурси являють собою сукупність власних і залучених коштів, що є у його розпорядженні та використовуються для проведення активних операцій» [5, с. 120]. Ми поділяємо думку В. Коваленко і Ж.Торяник, що банківські ресурси лежать в основі формування його ресурсного потенціалу, який використовується для проведення як активних, так і пасивних операцій.

Ресурсний потенціал залежить від низки чинників: грошово-кредитної політики Національного банку України (НБУ), доходів фірм та домашніх господарств, можливості банку купувати ресурси на грошовому ринку, достатності капіталу банку, якості активів. Способами посилення ресурсного потенціалу слугують також раціональне управління грошовими потоками, розширення клієнтської бази, стабільна відсоткова та податкова політика тощо.

За рахунок ресурсного потенціалу реалізуються можливості банку відносно масштабів діяльності, тобто одержання переважної частини прибутків, а також гарантійні можливості з приводу захисту клієнтів банку, посилюється фінансова могутність банку та його інвестиційні можливості [1; 13].

«Економічна енциклопедія» за редакцією С. Мочерного поняття банківського капіталу трактує як капітал, вкладений у банківську діяльність банкірами чи акціонерами банку, що складається з власних, залучених та емітованих засобів і використовується банком для виконання передусім базових банківських операцій [7, с. 88, 92].

«Банківський капітал – це грошові та прирівняні до них кошти, що є у розпорядженні банку (власні, залучені або позичені), використовуються ним для проведення активних операцій, з метою одержання прибутку; компенсації збитків внаслідок впливу банківських ризиків; у якості індикатора довіри з боку населення, а також утримання конкурентних позицій на ринку» [8, с. 14–15].

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» капітал банку трактується як власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань [9]. Власний капітал банків має невелику питому вагу в сукупному капіталі (10 %); комерційні банки користуються переважно позиченими і залученими коштами, власні кошти призначені для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку.

Банківський капітал поділяють на основний та додатковий. Останній не може бути більшим за основний, величина субординованого боргу не може перевищувати 50% розміру основного, що ставить його потенційні можливості до певної межі.

Банки формують також регулятивний капітал. Це капітал, який банк повинен мати для проведення відповідних операцій, оскільки цього вимагає регулюючий орган, у своєму розпорядженні при здійсненні операцій чи послуг, виходячи із вимог регулюючого органу та розраховується за формулою (1) [Спіфанов, с. 97; З. У «Про банки»]

$$PK = OK + DK - B, \quad (1)$$

де PK – регулятивний власний капітал; OK – основний капітал; DK – додатковий капітал; B – відрахування.

Аналіз динаміки показників діяльності українських банків свідчить, що станом на 01.01.2011 р. порівняно з 2007 р. загальна сума регулятивного капіталу

всіх банків зростає з 41148 до 160897 млн. грн., тобто майже у чотири рази. Сума регулятивного капіталу на один банк становить 829 млн. грн. (Для порівняння відмітимо, що 2010 року порівняно з 2005-м загальна сума регулятивного капіталу зростає у сім разів, і на один банк становила 746,2 млн. грн.).

Таблиця 1

Показники діяльності вітчизняних банків протягом 2007–2011 рр., млн. грн.[gov.ua]

№	Показники	Дата					
		01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	2011	
						01.01	01.09
1	Кількість зареєстрованих банків	193	198	198	197	194	198
2	Регулятивний капітал	41148	72265	123066	135802	160897	173149
3	Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,96

Зазначені дані доводять, що протягом 2005–2011 р.р., не дивлячись на кризовий стан в економіці України, регулятивний капітал банків зростає. Зокрема, темпи приросту у 2008 р. становили 75,6 % до попереднього року, у 2009 р. – 70,3 %, у 2010 р. – 10,3 %, на початку 2011 р. – 18,5 %.

Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2) характеризує платоспроможність банку та рівень стабільності у банківському секторі. Протягом останніх років він зменшився із 20,69 % у 2001 р. до 14,19 % у 2007 р., але станом на 01.01.2011 р. досяг 20,83 %, що майже у 2 рази перевищує мінімальне значення нормативу Н2, встановлене Національним банком України на рівні 10 %. Резерв нормативу адекватності регулятивного капіталу (10,83 %) викликає довіру під час несприятливих економічних обставин. Для порівняння відмітимо, що майже такий резерв мають банки Росії – 10,3 %, Білорусі – 10,2 [1, с. 27].

«Кожний банк повинен мати такий розмір регулятивного капіталу, який би давав змогу нейтралізувати ризики та отримувати при цьому достатній рівень прибутку. При цьому слід зазначити, що необхідно коригувати розмір регулятивного капіталу з огляду на ризики, тобто залежно від активності банку на фінансовому ринку, а також в умовах невизначеності» [8, с.14]. Виходячи з необхідності мати у своєму розпорядженні достатню кількість капіталу для покриття ризиків, кожен банк повинен дотримуватися вимог необхідної величини регулятивного капіталу банку, який використовують органи банківського нагляду для оцінки рівня достатності капіталу. Згідно з Базельською угодою про капітал 2004 року регулятивний капітал банку складається з капіталів трьох рівнів мінус відвернення.

Власний та залучений (тимчасово вільний) капітал банки надають позичальникам для реалізації інноваційних проектів, продуктивного нагромадження капіталу, розширеного відтворення і т. ін.

Основними джерелами поповнення власного капіталу є такі:

- а) нерозподілений прибуток банку;
- б) залучення банками субординованого боргу;
- в) зростання статутного капіталу.

Чистий прибуток, що залишився в розпорядженні після виплати податків, може бути спрямований на здійснення дивідендних виплат акціонерам, а також на достатнє фінансування його діяльності. Реінвестування прибутку дає можливість уникнути нових власників капіталу, знизити витрати по його залученню ззовні, зберегти контроль за діяльністю банку і не знизити дивіденди акціонерів.

Поповнення капіталу шляхом використання внутрішніх джерел має свої пе-

реваги та недоліки. До перших можна віднести такі як простота і дешевизна застосування, незалежність від коливань попиту і пропозиції на фінансовому ринку. Серед недоліків слід звернути увагу на сповільнення темпів нарощування капіталу, вплив податкового тягаря на формування чистого прибутку.

Залучення за рахунок зовнішніх джерел можливе кількома способами: 1) шляхом емісії акцій; 2) завдяки емісії капітальних боргових зобов'язань (субординований борг); 3) шляхом продажу активів; 4) завдяки оренді нерухомості. Зупинимся на характеристиці кожного із них.

Емісія акцій являється найдорожчим способом нарощування капіталу, бо це пов'язано з високими витратами, значним ризиком, ймовірністю втрати контролю над банком з боку акціонерів. Банки здійснюють випуск звичайних і привілейованих акцій. Якщо емісія акцій значна й акціонери не в змозі викупити всі нові акції, то перед банками постає загроза зміни власників через концентрацію контрольного пакета акцій. Разом з тим, є й перевага – розширення кола акціонерів створює сприятливі умови для залучення додаткових коштів у майбутньому.

Законодавством передбачено державну реєстрацію емісії цінних паперів, до яких належать і банківські акції. У реєстрації може бути відмовлено, якщо виявлено фінансові зловживання та махінації, прострочені борги перед бюджетом і кредиторами, збиткову діяльність. Цей порядок характерний для розвинених країн світу і для України, тому не всі банки мають доступ до емісії акцій як способу нарощування капіталу.

Якщо коштів недостатньо для формування капіталу банку, останній може залучати їх на умовах субординованого боргу через емісію капітальних боргових зобов'язань. Залучення його сприяє розширенню кола інвесторів без зниження ваги в капіталі банків дійсних власників. За економічною сутністю субординовані зобов'язання є для банку позичковими грошовими коштами, які зрештою потрібно повертати власникам. Проте, з огляду на досить тривалий строк використання залучених коштів і можливість їх конвертувати, такі позичкові кошти прирівнюються до власних. Банки можуть погашати борги за рахунок нового запозичення, користуючись цим джерелом коштів необмежено довго [6, с. 97].

Залучення коштів на умовах субординованого боргу з метою врахування цих коштів до власного капіталу банків здійснюється шляхом випуску боргових цінних паперів у вигляді ощадних (депозитних) сертифікатів або облігацій.

Банки можуть емітувати цінні папери, погашення яких здійснюється лише через обмін на акції. Такий спосіб поповнення капіталу застосовується, коли відсоткові виплати за таким боргом відносяться на витрати емітента і не оподатковуються.

Банки мають право також здійснювати випуск облігації за умови сплати всіх випущених ними акцій. Банківські облігації в Україні не набули великого поширення, тому не є ефективним джерелом нарощування капіталу банків.

Слід відмітити, що зростання статутного капіталу спостерігається останнім часом в Україні за рахунок капіталізації групи банків, що контролюються іноземним капіталом [11, с. 13].

Для поповнення капіталу банки продають активи, зокрема будівлі, споруди, офіси, що належать банку, з одночасною довгостроковою їх орендою у нових власників. Такі операції стають успішними за умов, коли через інфляцію ринкова вартість майна зростає, а законодавством дозволена прискорена амортизація нерухомості.

Слід зауважити, що у банках періодично виникають резерви переоцінювання основних засобів для покриття різниці між ринковою та балансовою вартістю засобів. На суму дооцінки активів випускаються акції, що безкоштовно розміщуються між акціонерами. Капіталізація резервів розглядається як бонусна емісія. Вона збільшує розмір капіталу банку, не підвищуючи ризику втрати контролю над банком з боку акціонерів.

Проаналізуємо структуру ресурсів вітчизняних банків у 2001–2011 рр. та з'ясуємо напрямки їх використання (табл. 2) [10].

Таблиця 2

Загальна структура фінансових ресурсів комерційних банків України

Рік (на 01.01)	Показники					
	Власний капітал, млн. грн.	Питома вага, %	Зобов'язання, млн. грн.	Питома вага, %	Усього пасиви, млн. грн.	Питома вага, %
2002	7915	16,6	39676	83,4	47591	100,0
2003	9983	15,6	53913	84,4	63896	100,0
2004	12882	12,9	87352	87,1	100234	100,0
2005	18421	13,7	115927	86,3	134348	100,0
2006	25451	11,9	188427	88,1	213878	100,0
2007	42566	12,5	297613	87,5	340179	100,0
2008	69578	11,6	529818	88,4	599396	100,0
2009	119263	12,8	806823	87,2	926086	100,0
2010	115175	13,1	765127	86,9	880302	100,0
2011	137725	14,6	876937	93,0	942088	100,0
2011 (на 01.09)	149136	14,5	804363	78,4	1026073	100,0

Як свідчать дані табл. 2, основою фінансових ресурсів банку є його зобов'язання, питома вага яких змінювалась непослідовно: то зростала з 83,4 % у 2002, до 88,4 % у 2007 р., в наступні два роки поступово зменшувалась, а на початок 2011р. знову стрімко збільшилась до 93 %. Разом з тим, спостерігається збільшення питомої ваги власного капіталу банків з 2005 року, хоча проблема капіталізації залишається гострою. Власний капітал зазнав незначного спаду лише на початок 2010 р., а в інші роки зростав, тому з 2005 року збільшився на 19,6 %.

Слід звернути увагу на те, що протягом зазначеного періоду спостерігалась позитивна динаміка не лише власного, але й статутного капіталів банків. Коефіцієнт капіталізації вів себе спорадично за вказаний термін, і в кінцевому результаті майже не змінився (2005 р. він становив 0,138, на початку 2011 р. – 0,148) [10]. При цьому зростання капіталу банків відбулося за рахунок сплаченого зареєстрованого статутного капіталу. Впродовж аналізованого періоду збільшилась частка статутного капіталу в структурі власного капіталу. У 2009–2010 рр., унаслідок непокриття збитків, сума статутного капіталу перевищила суму власного [11, с. 15].

Значна увага надається в Україні і за її межами проблемі недостатньої капіталізації банків. Низький її рівень, у тому числі, і за рахунок внутрішніх джерел у формі чистого прибутку обумовлено погіршенням якості активів кредитно-інвестиційного характеру і, відповідно, зростанням величини резервів під активні операції, які відповідно до нормативних документів відносяться до валових витрат банків [14]. За рахунок сформованих резервів списується безнадійна заборгованість за цими операціями. Якщо ж якість активів зростає, то

величина резервів зменшується і надлишкова сума резервів, яка раніше була віднесена до витрат, може бути направлена на збільшення доходів банку.

Доходи вітчизняних банків у 2009–2010 рр. у порівнянні з 2007 роком збільшились, відповідно, у 2,1 і в 2,0 раз, а витрати – у 2,95 і в 2,43 раз, відповідно. При цьому обсяг резервів під активні операції збільшився в 7,4 разів. У результаті цього збитки банків за результатами 2009 і 2010 р.р. становили, відповідно 38450 млн. грн. і 13027 млн. грн.

Станом на 01.01.2011 р. страхові резерви становили 148,8 млрд. грн., що на 11,1 млрд. грн. перевищує обсяг сукупного власного капіталу банків (рис. 1) [10]. Це призводить до значного скорочення чистого прибутку і власного капіталу банку, має негативний вплив на ресурсогенеруючий потенціал банківської системи [15, с. 162].

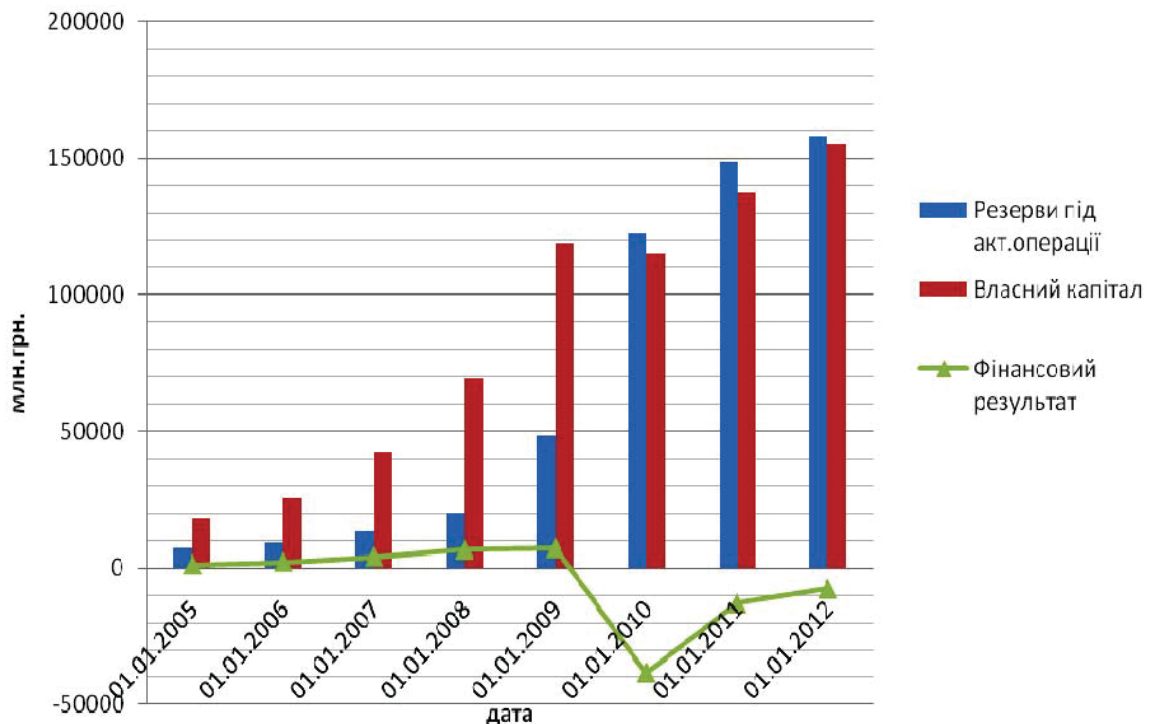

Рис. 1. Динаміка власного капіталу, резервів під активні операції і фінансового результату діяльності банків в Україні, млн. грн

Зазначена статистика є свідченням того, що банки є лише потенційними інвесторами, їхній власний капітал створив ресурсний потенціал для забезпечення інвестиційної діяльності.

Існуючий низький рівень розвитку вітчизняного фінансового ринку, капіталізації фондового ринку пов'язується дослідниками з цілою низкою чинників. Капіталізація ринку визначається незначною кількістю емітентів паливно-енергетичного комплексу, металургійної галузі, машинобудування, які зорієнтовані на експорт, їхній фінансовий стан залежить від кон'юнктури світових товарних ринків та впливу світової фінансової кризи [12, с. 71].

Проведене дослідження наводить на думку, що вітчизняні банки концентрують капітал для здійснення інвестиційної діяльності, проте в умовах фінансової кризи несуть значні ризики неповернення інвестицій, банкрутства. Це потребує зваженої роботи по відборі інвестиційних проектів, дослідження кредитоспроможності реципієнтів, стратегії розвитку іноземних банків-конкурентів, поси-

лити роботу центральних банків по сприянню активізації інвестиційних процесів у вітчизняній економіці тощо.

Розробляючи стратегію структурного розвитку економіки, державі необхідно сприяти цільовому інвестуванню у пріоритетні галузі економіки, стимулювати підприємства до впровадження технологічних інновацій, оновлення реального капіталу, активізації інвестування шляхом компенсації відсотків (повної чи часткової) за довгострокові банківські кредити, що впроваджені в інвестиційний процес, та низького рівня оподаткування.

Розуміння місця банків у фінансовому забезпеченні інвестиційних процесів у зв'язку з вище зазначеними аргументами є загальноекономічною проблемою. Лише виважена державна інвестиційна політика, спрямована на перетворення вітчизняних банків в активних інвесторів української економіки забезпечить мобілізацію достатніх обсягів інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку економіки.

Бібліографічні посилання

1. **Коваленко В. В.** Функціональна достатність ресурсного потенціалу банків: методи оцінювання та напрями забезпечення : монографія / В. В. Коваленко, Ж. І. Торяник. – Х., 2010. – 180 с.
2. **Васюренко Л. В.** Ресурси коммерческого банка: теоретический и прикладной анализ / Л. В. Васюренко, И. М. Федосик. – Х., 2003. – 88 с.
3. **Алексєнко М. Д.** Капітал банку: питання теорії і практики / М. Д. Алексєнко. – К., 2002. – 384 с.
4. Аналіз діяльності комерційного банку : навч. посіб. / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця та проф. А. М. Герасимовича. – Житомир, 2001. – 384 с.
5. Банковское дело : учебник / под. ред. Лаврушина О. И. – М., 2005. – 672 с.
6. **Єпіфанов А. О.** Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України : монографія / А. О. Єпіфанов. – Суми, 2007. – 417 с.
7. **Мочерний С.** Економічна енциклопедія : в 3-х т. / С. Мочерний. – Т. II. – К., 2001. – 848 с.
8. **Коваленко В. В.** Капіталізація банків: методи оцінювання та напрями підвищення : монографія / В. В. Коваленко. – Суми, 2009.
9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» N 3024-VI від 15.02.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page>
10. Основні показники діяльності банків України на 01.01.2010 р. [Електронний ресурс] // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 43. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. **Зверяков М. І.** Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 13–23.
12. **Школьник І. О.** Капіталізація фондового ринку України в контексті світових тенденцій / І. О. Школьник // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 65–74.
13. **Матвієнко П. В.** Інвестиційна діяльність вітчизняних банків / П. В. Матвієнко // Інвестиції: теорія та досвід. – 2007. – № 9. – С. 3–10.
14. Положення про порядок формування резерву під операції банків з цінними паперами : Постанова Правління Національного банку України від 02.02.2007 р. № 31 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2007. – Вип. 3 (132).
15. **Вожжов С. П.** Ресурсозберігаючий потенціал банківської системи як чинник підвищення її ліквідності та стабільності / С. П. Вожжов // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2(11). – С. 162–166.

Надійшла до редколегії 27.02.2012